

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

бульв. Дружби народів, 28, м. Київ, 01103, код ЄДРПОУ 40381452

РІШЕННЯ

13.04.2014

м. Київ

№ 317

Про затвердження Методичних рекомендацій щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції

Відповідно до частини першої статті 8 Закону України "Про запобігання корупції", абзацу четвертого підпункту "б" підпункту 2 пункту 1 розділу I Завдань і заходів з виконання Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 265, Національне агентство з питань запобігання корупції

ВИРІШИЛО:

1. Затвердити Методичні рекомендації щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, що додаються.

2. Контроль за виконанням цього рішення покласти на члена Національного агентства з питань запобігання корупції Скопича О.Д.

Голова

 Корчак Н.М.

Згідно з чинним законодавством відповідно до колегіального рішення Національного агентства

Протокол № 45
засідання Національного агентства
від 13 квітня 2014 року

ЗАТВЕРДЖЕНО
Рішення Національного агентства
з питань запобігання корупції

13 жовтня 2014 року № 314

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНИХ ПІДРОЗДІЛІВ
(УПОВНОВАЖЕНИХ ОСІБ) З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ
ТА ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЇ**

**Київ
2017 рік**

ЗМІСТ

1. Вступ

2. Організаційно-правові аспекти утворення та забезпечення функціонування уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції

2.1. Порядок утворення, визначення організаційного статусу та створення умов для роботи уповноважених підрозділів.

2.2. Критерії щодо визначення штатної чисельності уповноваженого підрозділу та кваліфікаційні вимоги до працівників.

3. Практичні аспекти діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції

3.1. Основні завдання, повноваження, права та обов'язки уповноважених підрозділів.

3.2. Організація підготовки, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції. Взаємодія уповноважених підрозділів з громадськістю.

3.3. Надання методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства.

3.4. Здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства.

3.5. Підготовка, затвердження та моніторинг виконання антикорупційних програм.

1. ВСТУП

Методичні рекомендації щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції (далі – методичні рекомендації) підготовлено Національним агентством з питань запобігання корупції (далі – Національне агентство) з метою дієвого впровадження превентивних інструментів запобігання корупції та на виконання абзацу четвертого підпункту "б" підпункту 2 пункту 1 розділу I Завдань і заходів з виконання Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015 – 2017 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 265.

Методичні рекомендації розроблені відповідно до положень Закону України "Про запобігання корупції" (далі – Закон), Закону України "Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки", Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020", схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, та постанови Кабінету Міністрів України "Питання запобігання та виявлення корупції" від 04 вересня 2013 року № 706.

Методичні рекомендації розраховані для використання у роботі керівниками і працівниками уповноважених підрозділів та уповноваженими особами з питань запобігання та виявлення корупції державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які належать до сфери їх управління.

Методичні рекомендації мають інформаційно-роз'яснювальний характер та не встановлюють правових норм.

2. Організаційно-правові аспекти утворення та забезпечення функціонування уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції

2.1. Порядок утворення, визначення організаційного статусу та створення умов для роботи уповноважених підрозділів

На сьогодні єдиним нормативно-правовим актом, який визначає статус, завдання, права та обов'язки уповноважених підрозділів (уповноважених осіб), порядок їх утворення (визначення) є постанова Кабінету Міністрів України "Питання запобігання та виявлення корупції" від 04 вересня 2013 року № 706 (далі – Постанова № 706), якою у свою чергу затверджено Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції (далі – Типове положення).

Так, відповідно до пункту 3 Постанови № 706 керівникам міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Голові Ради міністрів Автономної Республіки Крим, керівникам органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, головам обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій доручено, з урахуванням вимог Типового положення:

утворити (визначити) та забезпечити функціонування уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції у межах загальної чисельності працівників апаратів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, апараті Ради міністрів Автономної Республіки Крим, апаратів органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, апаратів обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій;

забезпечити утворення (визначення) та функціонування уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції на підприємствах, в установах та організаціях, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим.

У свою чергу органам місцевого самоврядування, відповідно до пункту 4 Постанови № 706 рекомендується утворити (визначити) та забезпечити функціонування уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в органах місцевого самоврядування, а також на підприємствах, в установах та організаціях, що перебувають у комунальній власності.

Також згідно із пунктом 11 Типового положення керівник органу виконавчої влади, підприємства, установи та організації, в якому утворено уповноважений підрозділ, сприяє створенню умов для виконання на належному рівні підрозділом покладених на нього завдань.

Таким чином, починаючи з 03 жовтня 2013 року (набрання чинності Постановою № 706), керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, керівники органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, голови

обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій у апараті міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, їх територіальних органах, апараті Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласної, районної, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (далі – державні органи) зобов'язані не лише утворити, а й забезпечити функціонування уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції (далі – уповноважений підрозділ), зокрема укомплектувати штат, вирішити організаційні та матеріально-технічні питання щодо їх діяльності.

Крім цього, керівники державних органів також зобов'язані утворити та забезпечити функціонування уповноважених підрозділів на підприємствах, в установах та організаціях, які належать до сфери їх управління.

Безпосередньо порядок утворення (визначення) уповноважених підрозділів регламентовано пунктом 1 Типового положення, яким передбачено, що уповноважений підрозділ утворюється у порядку, визначеному законодавством за рішенням відповідного керівника державного органу.

Відповідно, на підприємствах, в установах та організаціях (далі – організація) уповноважений підрозділ утворюється за рішенням керівників таких організацій.

При цьому, уповноважена особа визначається у разі недоцільності утворення в державному органі, організації уповноваженого підрозділу з огляду на структуру, чисельність працівників, у тому числі тих, які є суб'єктами декларування, кількість адміністративних та контрольних функцій державного органу, організації а також обсяг, характер та складність роботи.

Критерії щодо визначення штатної чисельності уповноваженого підрозділу наведено у підпункті 2.2 пункту 2 цих Методичних рекомендацій.

Пунктом 6 Типового положення передбачено, що покладання на уповноважений підрозділ обов'язків, що не належать або виходять за межі його повноважень чи обмежують виконання покладених на нього завдань, забороняється.

З метою забезпечення ефективного виконання завдань покладених на уповноважений підрозділ, необхідно утворити його у якості самостійного (з прямим підпорядкуванням керівнику/заступнику керівника відповідного органу, організації) та функціонально незалежного (без покладання додаткових обов'язків або функцій) структурного підрозділу або ввести окрему штатну посаду.

Отже, можна визначити, що **уповноважений підрозділ (уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції** – це самостійний відокремлений та функціонально незалежний структурний підрозділ (особа) в державному органі, органі влади Автономної Республіки Крим, органі місцевого самоврядування та організаціях на який покладено виключно функції впровадження та реалізації заходів щодо запобігання та виявлення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією.

2.2. Критерії щодо визначення штатної чисельності уповноваженого підрозділу та кваліфікаційні вимоги до працівників

Для визначення штатної чисельності працівників уповноважених підрозділів, доцільно керуватися, перш за все, таким:

1. Чисельність працівників (в тому числі суб'єктів декларування) в державному органі, організації. При цьому, орієнтовний розрахунок співвідношення чисельності працівників уповноваженого підрозділу до загальної кількості працівників має складати 1/100. Тобто, наприклад, в державному органі в апараті якого працює від 300 до 1 000 працівників, має бути утворено уповноважений підрозділ у вигляді самостійного відділу (сектору) зі штатною чисельністю – 3-10 працівників.

2. Кількість та специфіка функцій державного органу, організації з корупційним ризиком, до яких умовно можна віднести: адміністративні (видача ліцензій, дозволів, погоджень, висновків, атестатів, сертифікатів тощо), контрольні (проведення перевірок, інспектувань, аудитів та інших видів контролю за додержанням законодавства), адміністративно-господарські (управління та розпорядження державними коштами та майном).

3. Кількість територіальних органів, організацій які належать до сфери управління державного органу, а також чисельність їх працівників та кількість функцій з підвищеним корупційним ризиком.

При цьому, можна використовувати два види підходів щодо формування уповноваженого підрозділу в системі державного органу: централізований або територіальний.

Для прикладу візьмемо умовний державний орган з такими характеристиками: кількість працівників в апараті – 100, кількість територіальних органів – 25, з загальною чисельністю 1 000 працівників.

Перший варіант – функції з підвищеним корупційним ризиком зосереджено в апараті державного органу (наприклад, державний орган видає ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності, а також анулює такі ліцензії на підставі результатів перевірок, що проводяться апаратом та територіальними органами державного органу).

За таких умов, доцільним є утворення в апараті державного органу уповноваженого підрозділу у вигляді самостійного управління зі штатною чисельністю – 10-15 працівників, які мають забезпечувати виконання завдань з питань запобігання та виявлення корупції, як в самому апараті державного органу, так і в його територіальних підрозділах.

Другий варіант – функції з підвищеним корупційним ризиком зосереджено в територіальних органах (наприклад, державний орган затверджує певні правила або вимоги, контроль за дотриманням яких, здійснюється територіальними органами з можливістю застосування штрафних санкцій або інших заходів впливу до умовних порушників).

У цьому випадку доцільним вбачається застосування територіального підходу формування уповноваженого підрозділу, а саме – створення в структурі апарату державного органу самостійного сектору зі штатною чисельністю

2-3 посади, а також введення окремих штатних посад уповноважених осіб в кожному територіальному органі.

Аналогічну схему визначення штатної чисельності та організаційного статусу уповноважених підрозділів можливо застосувати також і відносно організацій, які належать до сфери управління державного органу.

За умови невеликої штатної чисельності державного органу, організації (до 50 осіб) та відсутності основних функцій з підвищеним корупційним ризиком, наприклад, в державних та комунальних закладах, які надають освітні, медичні послуги, обов'язки уповноваженої особи може виконувати призначена керівником особа, що має відповідну освіту, кваліфікацію та досвід роботи.

Також необхідно враховувати, що в зазначених державних органах, організаціях рішення про покладення додаткових обов'язків на певну особу, має передувати аналіз на предмет відсутності конфлікту інтересів між відповідними повноваженнями.

При відборі претендентів на посади працівників уповноважених підрозділів перевагу слід надавати кандидатам з вищою юридичною або економічною освітою та попереднім досвідом роботи, який найближче пов'язаний зі сферою запобігання корупції (внутрішній аудит, внутрішня безпека, слідча, оперативно-розшукова діяльність тощо).

Також не може бути призначена керівником (працівником) уповноваженого підрозділу, уповноваженою особою, яка:

досягла шістдесятип'ятирічного віку;

в установленому законом порядку визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;

має судимість за вчинення умисного злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;

відповідно до рішення суду позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади;

піддавалася адміністративному стягненню за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення – протягом трьох років з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;

має громадянство іншої держави;

не пройшла спеціальну перевірку або не надала згоду на її проведення;

підпадає під заборону, встановлену Законом України "Про очищення влади".

3. Практичні аспекти діяльності уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції

3.1. Основні завдання, повноваження, та права уповноважених підрозділів

Уповноважений підрозділ здійснює свою діяльність відповідно до положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції у відповідному державному органі, організації, що розроблено відповідно до норм законодавства.

Відповідно до пункту 4 Типового положення основними завданнями уповноваженого підрозділу є:

підготовка, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції (порядок виконання цього завдання викладено у пункті 3.2 цього розділу);

надання методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства (рекомендації щодо виконання цього завдання викладено у пункті 3.3 цього розділу);

участь в інформаційному та науково-дослідному забезпеченні здійснення заходів щодо запобігання та виявлення корупції, а також міжнародному співробітництві в зазначеній сфері (організацію виконання цього завдання викладено у пункті 3.3 цього розділу);

проведення організаційної та роз'яснювальної роботи із запобігання, виявлення і протидії корупції (рекомендації щодо цього завдання наведено у пункті 3.3 цього розділу);

здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів та здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства. (рекомендації щодо виконання цих завдань викладено у пункті 3.4 цього розділу).

Відповідно до пункту 5 Типового положення уповноважений підрозділ відповідно до покладених на нього завдань має такі повноваження:

розробляє та проводить заходи щодо запобігання корупційним правопорушенням, а також здійснює контроль за їх проведенням;

надає іншим структурним підрозділам державного органу, організації та їх окремим працівникам роз'яснення щодо застосування антикорупційного законодавства;

вживає заходів до виявлення конфлікту інтересів та сприяє його усуненню, контролює дотримання вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів, а також виявляє сприятливі для вчинення корупційних правопорушень ризики в діяльності посадових і службових осіб державного органу, організації, вносить їх керівникам пропозиції щодо усунення таких ризиків;

надає допомогу в заповненні декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

у разі виявлення фактів, що можуть свідчити про вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень посадовими чи службовими особами державного органу, організації, інформує в установленому порядку про такі факти керівника державного органу, організації, а також правоохоронні органи відповідно до їх компетенції;

веде облік працівників державного органу, організації, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень;

взаємодіє з підрозділами з питань запобігання та виявлення корупції державного органу, організації, спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції;

розглядає в межах повноважень повідомлення щодо причетності працівників державного органу, організації до вчинення корупційних правопорушень;

повідомляє у письмовій формі керівникові державного органу, організації та спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції про факти, що можуть свідчити про вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень посадовими особами державного органу, територіального органу, організації (порядок реалізації повноважень викладено у пункті 3.4 цього розділу).

Згідно з пунктом 7 Типового положення уповноважений підрозділ з метою виконання покладених на нього повноважень має такі права:

отримувати від інших структурних підрозділів державного органу, організації інформацію і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань, а також в установленому законом порядку інформацію з обмеженим доступом або таку, що містить державну таємницю.

З метою реалізації зазначеного права, а також опрацювання відповідно до законодавства України документів, що містять інформацію з обмеженим доступом або таку, що містить державну таємницю, крім дотримання загальних правил ведення діловодства, керівникові уповноваженого підрозділу (уповноваженій особі) доцільно оформити допуск до державної таємниці;

отримувати від працівників державного органу, організації усні та письмові пояснення з питань, які виникають під час проведення перевірок, службових розслідувань тощо за зверненнями (повідомленнями) громадян, зокрема викривачів, юридичних осіб;

ініціювати перед керівником державного органу, організації питання щодо надання запитів до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності з метою отримання від них відповідної інформації та матеріалів, необхідних для виконання покладених на уповноважений підрозділ завдань.

Крім того, відповідно до положень Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1242 (пункти 86, 87),

уповноважений підрозділ забезпечує візування проектів наказів (розпоряджень) з основної діяльності, адміністративно-господарських питань та додатків до них та з кадрових питань (особового складу) державного органу. В інших підприємствах, установах та організаціях незалежно від форми власності забезпечення візування проектів наказів (розпоряджень) з основної діяльності, адміністративно-господарських питань та додатків до них та з кадрових питань (особового складу) встановлюється керівником відповідно до внутрішніх організаційно-розпорядчих документів.

3.2. Організація підготовки, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції. Взаємодія уповноважених підрозділів з громадськістю

Відповідно до пункту 4 Типового положення до основних завдань уповноважених підрозділів належить підготовка, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції.

З метою забезпечення системного здійснення заходів щодо запобігання корупції уповноваженим підрозділом розробляється та впроваджується план роботи (заходи) щодо запобігання і виявлення корупції (далі - план) терміном на один календарний рік, який є одним із основних документів для здійснення діяльності. З метою деталізації заходів, уточнення строків виконання та виконавців, з урахуванням специфіки діяльності відповідного державного органу, організації підрозділом можуть розроблятися короткострокові плани (на місяць, квартал, півріччя).

План затверджується до початку року, на який він розробляється.

У плані до кожного завдання розробляються конкретні заходи (рекомендується не менше 2-3 заходів) із зазначенням чітких строків виконання, конкретних виконавців, індикаторів виконання, очікуваного результату. Після виконання відповідного заходу – у плані ставиться відмітка про виконання.

З метою розробки якісного та дієвого плану, уповноваженим підрозділом має бути проведено комплексний аналіз специфіки діяльності відповідного державного органу, організації результатів виконання попередніх заходів, характеру вчинених працівниками державного органу, організації корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, з метою вжиття заходів щодо усунення причин і умов, що їм сприяли.

З урахуванням зазначених даних до плану включаються відповідні аналітичні, організаційні, контрольні, навчальні та нормотворчі заходи із чітким формулюванням, конкретним визначенням відповідальних за виконання передбачених заходів (структурних підрозділів або осіб), чітких та зрозумілих строків їх реалізації. Обов'язковим є проведення підсумкового узагальнення стану виконання плану, обговорення його результатів на нарадах, засіданнях колегій тощо.

Окремою структурною одиницею плану має бути визначено заходи з виконання Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії)

на 2015 – 2017 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 265.

Серед принципів, на яких ґрунтується діяльність уповноважених підрозділів, зокрема є відкритість та прозорість діяльності державних органів, організацій, участь громадськості у заходах із запобігання та виявлення корупції.

З цією метою уповноваженим підрозділам необхідно здійснювати заходи з формування негативного ставлення громадян до корупції, зокрема:

системно розміщувати у засобах масової інформації публікації повідомлення;

проводити комунікативні заходи з питань реалізації державної антикорупційної політики, зокрема, періодичні (щомісячні, щоквартальні);

розміщувати виступи в аудіовізуальних засобах масової інформації;

розміщувати публікації у друкованих засобах масової інформації – як в центральних, так і в галузевих (регіональних) виданнях, а також інформацію на офіційному веб-сайті державного органу, організації, інших інтернет-ресурсах;

проводити тренінги, семінари, круглі столи, конференції, навчання тощо.

Тематикою вказаних публікацій та заходів мають бути: роз'яснення основних положень антикорупційного законодавства, етика поведінки державних службовців, запобігання та шляхи врегулювання конфлікту інтересів тощо.

3.3. Надання методичної, консультаційної допомоги та проведення роз'яснювальної роботи з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства

Відповідно до підпункту 2 пункту 4 Типового положення до основних завдань уповноважених підрозділів належить надання структурним підрозділам та окремим працівникам державного органу, організації методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства, проведення організаційної та роз'яснювальної роботи із запобігання, виявлення і протидії корупції.

Запорукою мінімізації корупційних проявів є забезпечення належного застосування антикорупційного законодавства. Консультаційна допомога з питань дотримання вимог антикорупційного законодавства полягає у розгляді конкретних ситуацій, які виникли у працівників державного органу, організації, та наданні рекомендацій щодо порядку його дій. Така допомога також може надаватися окремим структурним підрозділам, якщо певні ситуації для їх працівників є типовими.

В залежності від організації роботи, а також наявності потреби у особи, що звернулася за наданням консультації, вона може надаватися в письмовій чи усній формі. Облік наданих консультацій необхідно вести у окремому журналі.

Наприклад, відповідна допомога може надаватися у випадку необхідності з'ясування наявності чи відсутності в особи конфлікту інтересів, конкретні запитання можуть стосуватися заповнення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування тощо.

Роз'яснювальна робота із запобігання, виявлення і протидії корупції є одним із пріоритетних напрямків роботи та має спрямовуватися на забезпечення належного рівня знань та розуміння працівниками положень антикорупційного законодавства.

Однією з поширених форм здійснення такої роботи є проведення з працівниками занять та семінарів на відповідну тематику. В рамках організації цієї роботи з метою забезпечення ефективності даного інструменту необхідно планувати проведення відповідних заходів з врахуванням рівня поширеності корупційних проявів серед працівників, характеру вчинюваних корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, а також проблемних питань, які виникають при застосуванні положень антикорупційного законодавства.

До прикладу, в період з 1 січня по 1 квітня актуальним є проведення занять з питань заповнення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Це насамперед, надання допомоги в заповненні декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента та про суттєві зміни в майновому стані. З цих питань Національним агентством розроблено Порядок формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; Форма декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та Форма повідомлення про суттєві зміни в майновому стані суб'єкта декларування, затверджені рішенням Національного агентства від 10 червня 2016 року № 3 "Про функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15 липня 2016 року за № 959/29089 та Роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України "Про запобігання корупції" стосовно заходів фінансового контролю (розміщені на офіційному веб-сайті Національного агентства у розділі "Декларування", "Законодавство").

В залежності від тематики занять до їх проведення можна ініціювати залучення представників інших органів, діяльність яких пов'язана із запобіганням та протидією корупції.

Результати інформаційно-роз'яснювальної роботи мають в обов'язковому порядку документуватися шляхом складання відповідних протоколів, довідок та інших, передбачених відомчими інструкціями з діловодства, документів.

Згадана робота може також здійснюватися шляхом періодичних публікацій у галузевих виданнях, які поширюються серед працівників, розміщення повідомлень на інформаційних стендах або внутрішніх електронних інформаційних базах.

Участь в інформаційному і науково-дослідному забезпеченні здійснення заходів щодо запобігання та виявлення корупції, а також міжнародному співробітництві у зазначеній сфері можливо реалізувати шляхом інформування суспільства про здійснені антикорупційні заходи в державному органі, організації, залучення інституцій громадянського суспільства до превентивних антикорупційних заходів, проведення спільних заходів із запрошенням міжнародних організацій, що здійснюють діяльність у сфері запобігання та протидії корупції.

Діяльність уповноваженого підрозділу має ґрунтуватися на принципах відкритості та прозорості. Основними формами інформаційного забезпечення антикорупційних заходів державного органу, організації мають бути сприяння проведенню громадського обговорення проектів нормативно-правових актів, що розробляються цим органом (організацією), висвітлення його діяльності в аудіовізуальних та друкованих засобах масової інформації та мережі Інтернет.

Також слід посилити роль громадських рад при державних органах та організаціях, зокрема шляхом запровадження розгляду на громадській раді питання про стан запобігання та виявлення корупції в такому органі, організації.

Крім того, уповноважений підрозділ при виконанні своїх повноважень в межах компетенції залучається до заходів, пов'язаних із міжнародним співробітництвом державного органу, організації. Такими заходами, зокрема можуть бути участь у міжнародних проектах у сфері запобігання та виявлення корупції, участь у тренінгах антикорупційних органів країн, які мають позитивні напрацювання та результати у діяльності з протидії корупції тощо.

Обов'язком уповноваженого підрозділу також є проведення в державному органі, організації організаційно-роз'яснювальної роботи із запобігання та виявлення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень. Для його виконання розробляється комплекс організаційних заходів щодо роз'яснення основних положень актів антикорупційного законодавства, зокрема етичних норм поведінки державного службовця, дотримання обмежень щодо використання службових повноважень, врегулювання конфлікту інтересів. Забезпечуються впровадження систематичного внутрішнього навчання з антикорупційних питань, організація тренінгів, підвищення кваліфікації тощо.

3.4. Здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства

Уповноважений підрозділ відповідно до покладених на нього завдань забезпечує:

контроль за дотриманням у державних органах, організаціях вимог антикорупційного законодавства, зокрема щодо:

обмежень щодо використання службових повноважень чи свого становища;

обмежень щодо одержання подарунків (детальна інформація викладена у підпункті 5.2 пункту 5 Методичних рекомендацій з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених

на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб, затверджених рішенням Національного агентства від 14 липня 2016 року № 2);

запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними відповідно до статті 24 Закону, зокрема, у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, незважаючи на приватні інтереси, особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняні до них особи зобов'язані невідкладно вжити таких заходів:

- 1) відмовитися від пропозиції;
- 2) за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію;
- 3) залучити свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа співробітників;
- 4) письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Якщо особа, на яку поширюються обмеження щодо використання службового становища та щодо одержання подарунків, виявила у своєму службовому приміщенні чи отримала майно, що може бути неправомірною вигодою, або подарунок, вона зобов'язана невідкладно, але не пізніше одного робочого дня, письмово повідомити про цей факт свого безпосереднього керівника або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації.

Про виявлення майна, що може бути неправомірною вигодою, або подарунка складається акт, який підписується особою, яка виявила неправомірну вигоду або подарунок, та її безпосереднім керівником або керівником відповідного органу, підприємства, установи, організації.

У разі якщо майно, що може бути неправомірною вигодою, або подарунок виявляє особа, яка є керівником органу, підприємства, установи, організації, акт про виявлення майна, що може бути неправомірною вигодою, або подарунка підписує ця особа та особа, уповноважена на виконання обов'язків керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації у разі його відсутності.

Предмети неправомірної вигоди, а також одержані чи виявлені подарунки зберігаються в органі до їх передачі спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції.

Положення цієї статті не поширюються на випадки одержання подарунка за наявності обставин, передбачених частиною другою статті 23 Закону.

У випадку наявності в особи, зазначеної у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону, сумнівів щодо можливості одержання нею подарунка, вона має право письмово звернутися для одержання консультації з цього питання до територіального органу Національного агентства, який надає відповідне роз'яснення;

обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності;

обмежень щодо спільної роботи близьких осіб. При цьому слід враховувати, що пряме підпорядкування при спільній роботі близьких осіб у державному органі може виникнути, зокрема, у разі тимчасового покладення відповідних обов'язків на одну із цих осіб;

вжиття заходів із запобігання, виявлення конфлікту інтересів та його усунення, контролю за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів. Стосовно реалізації вказаних повноважень уповноважений підрозділ може керуватися Методичними рекомендаціями з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб, затвердженими рішенням Національного агентства від 14 липня 2016 року № 2;

організацію роботи та проведення навчання щодо дотримання службовцями державного органу правил етичної поведінки, розробку та контролю виконання галузевих кодексів чи стандартів етичної поведінки посадових осіб відповідного державного органу, організації;

інформування посадових осіб державного органу, організації про зобов'язання щодо передачі в управління іншій особі належних їм підприємств та корпоративних прав у порядку, встановленому законом та Методичними рекомендаціями щодо передачі в управління підприємств та/або корпоративних прав з метою запобігання конфлікту інтересів, затвердженими рішенням Національного агентства від 11 серпня 2016 року № 10. При цьому уповноважений підрозділ при візуванні проектів наказів (розпоряджень) з кадрових питань (особового складу) при призначенні осіб (кандидатів) на посади у державних органах, організаціях вживає заходів щодо перевірки інформації про наявність (відсутність) у таких осіб корпоративних прав;

процедуру перевірки факту подання суб'єктами декларування державних органів, організацій, які в них працюють (працювали), декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відповідно до Закону, а також процедуру повідомлення органом (організацією), в якому працює (працював) суб'єкт декларування, Національного агентства про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій відповідно до Порядку перевірки факту подання суб'єктами декларування декларацій відповідно до Закону та повідомлення Національного агентства про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій, затвердженого рішенням від 06 вересня 2016 року № 19, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15 листопада 2016 року за № 1479/29609;

умови для здійснення повідомлень працівниками державних органів, організацій про порушення вимог Закону іншою особою, зокрема через спеціальні телефонні лінії, офіційні веб-сайти, засоби електронного зв'язку (частина четверта статті 53 Закону). При цьому з метою забезпечення можливості потенційного викривача здійснити повідомлення про порушення

вимог Закону іншою особою державний орган має створити спеціальну, окремо визначену, загальнодоступну та зручну рубрику (посилання) із інформацією про спеціальні телефонні лінії, засоби електронного зв'язку безпосередньо на головній сторінці веб-сайту;

виконання відповідним державним органом вимог статті 54 Закону щодо заборони одержувати від фізичних, юридичних осіб безоплатно грошові кошти або інше майно, нематеріальні активи, майнові переваги, пільги чи послуги, крім випадків, передбачених законами або чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

ознайомлення з результатами спеціальної перевірки, що проводиться відповідно до статті 56 Закону, стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, а також посад з підвищеним корупційним ризиком, у тому числі керівників організацій та їх заступників;

участь у проведенні в установленому порядку службового розслідування (перевірки) в державному органі, організації з метою виявлення причин та умов, що призвели до вчинення корупційного правопорушення або пов'язаного з корупцією правопорушення, невиконання вимог антикорупційного законодавства, з дотриманням вимог Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2000 року № 950. При цьому, під час проведення службових розслідувань (перевірок) працівники уповноваженого підрозділу мають право з урахуванням обмежень, встановлених законодавством, на безперешкодний доступ до приміщень та територій державного органу, територіального органу, документів та матеріалів, що стосуються предмета службового розслідування (перевірки).

у разі залучення, участь у експертизі проектів нормативно-правових актів, організаційно-розпорядчих документів, що видаються державним органом, з метою виявлення причин, що призводять чи можуть призвести до вчинення корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією. Участь працівників уповноваженого підрозділу у проведенні експертизи та внесення відповідних пропозицій щодо їх усунення є однією із превентивних форм здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства. Вказана експертиза формально не є тотожною антикорупційній експертизі, проведення якої передбачено статтею 55 Закону, проте під час її здійснення можливо використовувати у своїй роботі Методологію проведення антикорупційної експертизи, затверджену наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2010 року № 1380/5.

Вказаним уповноваженим підрозділам доцільно звертатися до керівництва державного органу з доповідною (службовою) запискою щодо залучення уповноваженого підрозділу до проведення зазначеної експертизи. У разі не реагування на такі доповідні (службові) записки, працівникам уповноважених

підрозділів необхідно звертатися до Національного агентства з відповідним інформуванням;

у разі залучення, участь у проведенні внутрішнього аудиту державного органу, організації в частині дотримання вимог антикорупційного законодавства. Участь працівників уповноважених підрозділів у проведенні внутрішнього аудиту полягає у спільному плануванні контрольних заходів, наданні допомоги підрозділу внутрішнього аудиту у оцінці виявлених фактів порушень бюджетного та фінансового законодавства на предмет наявності ознак вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень з боку відповідних посадових осіб;

розгляду в межах повноважень повідомлень щодо причетності працівників державного органу, організації до вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень.

З метою виконання повноважень зазначених частиною четвертою статті 53 Закону уповноважений підрозділ проводить перевірки таких повідомлень шляхом реалізації передбачених пунктом 7 Типового положення прав уповноваженого підрозділу щодо:

отримання від інших структурних підрозділів та їх працівників інформації, матеріалів усних та письмових пояснень, необхідних для виконання покладених на нього завдань, а також в установленому законом порядку інформації з обмеженим доступом або такої, що містить державну таємницю;

ініціювання перед керівником державного органу або організації питання щодо надсилання запитів до інших державних органів та організацій незалежно від форми власності з метою отримання від них відповідної інформації та матеріалів, необхідних для виконання покладених на уповноважений підрозділ завдань.

За результатами перевірки складається підсумковий документ (довідка, акт, висновок тощо), який містить висновки про підтвердження або спростування інформації, викладеної в повідомленні.

По кожному отриманому повідомленню доцільним є формування відповідних справ, які можуть містити, окрім повідомлення та доданих до нього матеріалів, інформацію про особу, щодо якої проводиться перевірка, зібрані під час перевірки документи, висновок про її результати тощо.

З урахуванням положень частини сьомої статті 53 Закону, у разі підтвердження викладеної у повідомленні інформації, уповноважений підрозділ зобов'язаний невідкладно інформувати про вказаний факт керівника відповідного державного органу. Відповідно до абзацу п'ятого частини п'ятої статті 53 Закону керівник відповідного органу вживає заходів щодо припинення виявленого порушення, усунення його наслідків та притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності, а у випадках виявлення ознак кримінального або адміністративного правопорушення також інформує спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

У разі невжиття керівником відповідного органу таких заходів працівники уповноваженого підрозділу зобов'язані письмово повідомити

про цей факт Національне агентство. У випадку невиконання зазначеного обов'язку працівники уповноваженого підрозділу можуть бути притягнуті до відповідальності передбаченої статтею 172⁹ Кодексу України про адміністративні правопорушення за нежиття заходів щодо протидії корупції;

ведення обліку працівників державного органу, організації притягнутих до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності.

Необхідно зазначити, що відповідно до статті 65 Закону за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в частині першій статті 3 Закону, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

У разі вчинення від імені та в інтересах юридичної особи її уповноваженою особою злочину самостійно або у співучасті до юридичної особи у випадках, визначених Кримінальним кодексом України, застосовуються заходи кримінально-правового характеру.

Обмеження щодо заборони особі, звільненій з посади у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення, займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, встановлюється виключно за вмотивованим рішенням суду, якщо інше не передбачено законом.

Особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

Тобто, особу яку було притягнуто до кримінальної або адміністративної відповідальності за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, проте судом не було до неї застосовано покарання (*у кримінальному процесі*) або не накладено на неї стягнення (*в порядку Кодексу України про адміністративне правопорушення*) у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності суб'єктом призначення.

При цьому необхідно враховувати строки для застосування дисциплінарного стягнення передбачені статтею 148 Кодексу законів про працю України та частиною п'ятою статті 74 Закону України "Про державну службу".

Також необхідно враховувати, що відповідно до частини першої статті 84 Закону України "Про державну службу" підставами для припинення державної служби у зв'язку із втратою права на державну службу або його обмеженням є, зокрема, набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

Згідно з частиною третьою статті 65 Закону з метою виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення або невиконанню вимог Закону в інший спосіб, за поданням спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції або приписом Національного агентства рішенням керівника державного органу, організації, в якому працює особа, яка вчинила таке правопорушення, проводиться службове розслідування в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

При цьому необхідно враховувати, що таке службове розслідування проводиться після встановлення факту вчинення особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення відповідним рішенням суду, з метою виявлення причин та умов, що йому сприяли та недопущення подібних випадків у майбутньому.

Відповідно до частини п'ятої статті 65 Закону особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні нею злочину у сфері службової діяльності, підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом.

Особа, щодо якої складено протокол про адміністративне або пов'язане з корупцією правопорушення, якщо інше не передбачено Конституцією і законами України, може бути відсторонена від виконання службових повноважень за рішенням керівника державного органу, організації, в якому вона працює, до закінчення розгляду справи судом.

У разі закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, у зв'язку з відсутністю події або складу адміністративного правопорушення відстороненій від виконання службових повноважень особі відшкодовується середній заробіток за час вимушеного прогулу, пов'язаного з таким відстороненням.

Відповідно до статті 64 Закону України "Про державну службу" притягнення до дисциплінарної відповідальності державного службовця передбачено, зокрема, за порушення правил етичної поведінки.

Уповноваженим підрозділом, з метою запобігання проявам корупції, недопущення подальшого перебування на державній службі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, ведеться в державному органі, організації облік працівників, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень. Облік може вестись письмово у журналі або в електронному вигляді.

Інформація обліковується уповноваженим підрозділом протягом трьох робочих днів з дня надходження відповідного судового рішення, яке набрало

законної сили, якщо інше не передбачено законом та протягом трьох робочих днів з дня отримання уповноваженим підрозділом завіреної в установленому порядку копії наказу від кадрової служби державного органу, організації про накладення дисциплінарного стягнення.

В інформації про осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень зазначається:

прізвище, ім'я, по батькові;

місце роботи, посада на час вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення;

склад корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення;

вид покарання (стягнення);

спосіб вчинення дисциплінарного корупційного проступку;

вид дисциплінарного стягнення.

встановлені за результатами службового розслідування причини та умови, що сприяли вчиненню корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення або невиконанню вимог Закону в інший спосіб.

3.5. Підготовка, затвердження та моніторинг виконання антикорупційних програм

Відповідно до частини першої статті 19 Закону антикорупційні програми підлягають погодженню Національним агентством та приймаються в:

Адміністрації Президента України, Апараті Верховної Ради України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України, Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Генеральній прокуратурі України, Службі безпеки України, міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, державних цільових фондах – *шляхом затвердження їх керівниками;*

Апараті Ради національної безпеки і оборони України – *шляхом затвердження Секретарем Ради національної безпеки і оборони України;*

Національному банку України – *шляхом затвердження Правлінням банку;*

Рахунковій палаті, Центральній виборчій комісії, Вищій раді правосуддя, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласних радах, Київській та Севастопольській міських радах, Раді міністрів Автономної Республіки Крим – *шляхом затвердження їх рішеннями.*

Згідно із частиною другою статті 19 Закону антикорупційні програми повинні передбачати:

визначення засад загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у відповідній сфері, заходи з їх реалізації, а також з виконання антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми;

оцінку корупційних ризиків у діяльності державного органу, організації, причини, що їх породжують та умови, що їм сприяють;

заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх виконання, строки та необхідні ресурси;

навчання та заходи з поширення інформації щодо програм антикорупційного спрямування;

процедури щодо моніторингу, оцінки виконання та періодичного перегляду програм;

інші спрямовані на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням заходи.

Необхідно зазначити, що Типовим положенням не передбачено безпосереднього обов'язку уповноважених підрозділів щодо організації розробки антикорупційних програм, проте, у зв'язку із тим, що до основних завдань уповноважених підрозділів належить підготовка, забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції, доцільним вбачається покладання таких обов'язків саме на них.

В цілому антикорупційна програма являє собою більш якісний системний аналог плану роботи щодо запобігання та виявлення корупції у відповідному органі, організації.

При цьому, при підготовці антикорупційних програм найбільш складним з практичної точки зору є проведення оцінки корупційних ризиків у діяльності відповідного органу, організації, причин, що їх породжують та умов, що їм сприяють.

Комплекс правил і процедур щодо оцінки корупційних ризиків у діяльності державних органів, організацій визначено у Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затвердженій рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 02 грудня 2016 року № 126, зареєстрованій у Міністерстві юстиції України 28 грудня 2016 року за № 1718/29848.

З огляду на те, що вказана Методологія є нормативно-правовим актом, що пройшов державну реєстрацію, її використання є обов'язковим під час проведення оцінки корупційних ризиків.

Крім того, рішенням Національного агентства від 19 січня 2017 року № 31 затверджені Методичні рекомендації щодо підготовки антикорупційних програм органів влади, які розраховані для використання у роботі суб'єктами затвердження антикорупційних програм, визначеними в частині першій статті 19 Закону, а також уповноваженими підрозділами.

Також під час організації роботи щодо запобігання та виявлення корупції на підприємствах, в установах і організаціях, що входять до сфери управління відповідного органу необхідно враховувати рішення Національного агентства від 02 березня 2017 року № 75 "Про затвердження Типової антикорупційної програми юридичної особи" (далі – Типова антикорупційна програма).

Вказана Типова антикорупційна програма є комплексом правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції та одним

із необхідних та обґрунтованих антикорупційних заходів у діяльності юридичної особи.

Необхідно звернути увагу, що антикорупційні програми в обов'язковому порядку затверджуються керівниками:

державних, комунальних підприємств, господарських товариств (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 відсотків), де середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує 70 мільйонів гривень;

юридичних осіб, які є учасниками попередньої кваліфікації, учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України "Про здійснення державних закупівель", якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень.

Запровадження антикорупційних програм юридичними особами на основі Типової антикорупційної програми дозволить впровадити систему комплаєнс-контролю за дотриманням їх працівниками нормативно-правових актів, внутрішніх процедур і правил у сфері антикорупційної діяльності.

 Мисучи Д.Є.